

AUNIOS

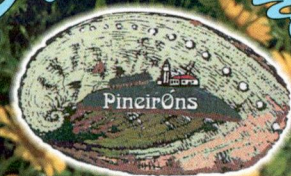
Nº 23

MAIO 2018

20
Aniversario
1998-2018

ASOCIACION CULTURAL

Pineirões

ÁLVARO DAS CASAS "ILLA DE ONS"

Por: Anxo López Vergara & Celestino Pardellas de Blas

Aínda que non son eu a persoa máis adecuada para realizar este pequeno artigo sobre o traballo de Álvaro das Casas publicado na revista Nós con título "A Illa de Ons", vou a levalo a cabo, contando coa axuda de Tino Pardellas, ao non atopar o coordinador un investigador que o puidera realizar dun xeito máis científico.

Xa temos lido dabondo nesta revista que, pola suma de todas as súas características, Ons é a Illa máis interesante de todo o litoral da península Ibérica. Así o reflicte tamén das Casas: "*Con todo é dos recantos máis atraintes e de maior fondo intrínseco do noso país, e si co-esta papeleta esperto anceios do seu estudo xeolóxico, histórico e xeográfico completos, penso que xa teño conquistado dabondo*".

Esta magnífica afirmación de das Casas tivo só un seguidor ata finais do século XX, Salustiano Portela Pazos, que no ano 1954 realizou o importantísimo traballo "*Apuntes para la Historia de la Isla de Ons*"¹ que supuxo un magnífico índice para o estudo da historia de Ons. Traballo que foi consultado e nomeado ao pé da letra polos poucos interesados que, ao longo dos anos e ata o 2009, escribiron sobre a historia desta Illa.

Podemos atrevernos a asegurar que ata a aparición da revista AUNIOS (1998-1999) non atoparemos ningún estudo que fale da importantísima etnografía e antropoloxía de Ons, a excepción das referencias ao traballo de Álvaro das Casas e aos estudos da periodista Ana Liste quen, a principios dos anos 70 s.XX, fixo unha boa recompilación de datos sobre esta temática así como unha boa reportaxe fotográfica, aínda que pouco saíu divulgado agás pequenas pinceladas no seu libro "*Galicia: Brujería, Superstición y Mística*"² (1981); e ao publicado no mesmo ano por Fernando Alonso Romero sobre "*Los Orígenes del Mito de la Santa Compañía en las Islas Ons y Sálvora*"³. De aí e ata 1998 só atoparemos algúns artigos periodísticos de C. Pardellas con temática etnográfica.

É polo que, o traballo de Álvaro das Casas sobre Ons, foi e é a aportación máis importante, vivida e investigada en primeira persoa na propia Illa, sobre o que hoxe dan en chamar Patrimonio Inmaterial.

A ILLA DE ONS. Revista NOS

Álvaro das Casas, por diferentes motivos, pasou pequenas estadias en Ons, sendo no ano 1932 cando, invitado polo fareiro Antón Bruno, pasa dez días na Illa entre o 13 e o 23 de xuño.

Por mor da súa ideoloxía e o seu carácter investigador, dedica eses días a coñecer esa comunidade agrícola-mariñeira que polo seu illamento vive nun estado bastante precario. Non lle vai ser difícil entroncarse na

comunidade tendo ao seu lado ao torreiro, persoa que coa súa preparación presta unha importante axuda aos daquela veciños, tanto dende o punto de vista educativo, como sanitario e de servizos.

Vai pasar eses días de casa en casa, na taberna cando chegan os mariñeiros, polas fincas, percorrendo todos os recunchos da illa,..., realizando moitas anotacións. Chegando tamén a facer unha boa amizade co considerado dono de Ons, Didio Riobó, que favorecerá anos despois a visita do grupo dos Ultreya. Estas notas van quedar reflectidas, supoñemos que dun xeito resumido, dous anos despois co publicado na revista Nos⁴.

O seu traballo comeza falando da falla de BIBLIOGRAFÍA que hai sobre Ons, destacando entre ela algúns artigos periodísticos de Xohan Carballeira publicados no xornal Pueblo Gallego. Logo fai unha pequena descrición XEOGRÁFICA da súa posición con respecto ao continente e dos diferentes barrios que a compoñen. Chama a atención

Ana Alonso co seu home Fernando Liste (1974). Fernando, anos máis tarde ocuparía a praza de fareiro en Ons.

¹Salustiano Portela Pazos. "Apuntes para la historia de la isla de Ons". Cuadernos de Estudios Gallegos IX. Fascículo XXVII. 1954.

²Ana Liste. "Galicia: Brujería, Superstición y Mística". Penthalon Ediciones. 1981

³Fernando Alonso Romero. "<Los Orígenes del Mito de la Santa Compañía en las Islas Ons y Sálvora>". Cuadernos de Estudios Galegos. Nº 22. 1981

⁴Álvaro das Casas. "<A Illa de Ons>". Revista Nós. Nº 132. 1934.

cando di: “*A metade N da illa e probe, pouco habitada e tristeira; a do Sul rica, fermosa, máis habitada e leda*”. Curioso é a cantidade de poboación existente nesa época, tendo en conta a precariedade coa que vivían, conta: “*Moran na illa 59 veciños facendo un total de 418 habitantes que se xuntan en 64 casas*”. Cando fala de <veciños> debe referirse a familias, sendo impresionante a cantidade de poboación que vivía nese ano nun espazo tan reducido e cuns medios de vida moi precarios.

Segue neste apartado falando e describindo os barrios, as praias, as plantas existentes, os campos de cultivo e os ferrados que se traballan,... Sorprendente a cantidade de gando existente nesa época: “*Entre todo-los veciños xuntan 130 cabezas de gando vacún e dúas centas cincoenta e tantas de cerda; non se olla nen por casualidade gando de lá...*” Remata este apartado falando da abundancia e variedade dos peixes existentes nas súas augas.

Deseguido toca a HISTORIA, da que di: “*Non sei ren da historia da Illa*”, aínda que nomea a Laxe do Crego, os restos dunha fortificación *acastelada* que conta cunha lenda de pasadizo ata o continente e remata falando das dificultades que tivo o Marqués de Valladares e de como foi salvado por un veciño, cando se presentou en Ons como dono a botalos fóra.

No apartado HABITAZÓN describe como son as casas illeiras e a súa distribución interior: “*... os ricos labouran uns cincoenta ferrados e ocupan un casal, os máis probes,..., laboran 15 a 20 ferrados e ocupan unha caseta...*” Comenta a súa distribución e a súa feitura exterior: “*... feitas de cachotes e madeira de piñeiro*”. Explica como as cociñas son escurisimas pero todas teñen lareira, forno e muíño de man. Despois da cociña está o dormitorio: “*onde se arranxan todos durmindo xuntos...*” Ao longo do seu resumido relato farémonos unha idea de como eran as vivendas illeiras deses anos.

Pasa logo a falarnos da XENTE e comeza facendo unha relación de varios dos alcumes dos illeiros, pois alí todos os varóns o teñen, sen embargo: “*... a muller non o ten endexamais*”. Anecdótico e o que di dos nenos: “*... non cantan nen xogan: son tristesiros de seu...*” Logo pasa a facer un repaso ás diferentes etapas da vida comentándonos que a xuventude ía de mozas: “*...xoves, sábados e domingos...*” Di que os noivados eran breves: “*... calados e castos...*” Casan os homes despois de rematar o servizo militar e as mulleres entre os 15 e os 22 anos. Ao igual que os nenos, fala dos homes como: “*tristesiros, pechos en si, receosos e desconfiados*”. Conta que as mulleres traballan durante todo o día a terra e os homes no mar, pasando a explicar que a maior riqueza é o polbo describindo as diferentes artes para a súa captura, dando datos

Típica lareira con forno de casa illeira nos anos 50 do S.XX.

sobre as cantidades pescadas: “*Por ano os pescadores de Ons pillan uns 80.000 quilos de polvo, nun día teñen collido ata 1500 quilos...*” O polbo véndenllo exclusivamente a Riobó, dono da Illa, e detalla as diferentes formas de medida para a venda. Remata este apartado comentando que son moi pacíficos, como se chaman cando se enfadan entre eles e os diferentes xeitos que teñen de predicir o tempo.

De seguido veñen tres temas aos que dedica boa parte do seu traballo, o que indica a importancia que tiñan entre os habitantes de Ons. As SUPERSTIZÓNS das que comeza dicindo: “*Dou por certo que este é un dos recantos galegos onde máis supertizóns perviven*”. Importantísima afirmación xa que, se unha persoa coñecedora da cultura galega coma el, di que Ons era un dos lugares de Galicia máis interesantes nesta parte da etnografía naqueles tempos, dá a razón aos que levan moitos anos pedindo á administración que se busque o xeito de levar a cabo un profundo estudo do patrimonio inmaterial de Ons para que non se perda.

Introdúcenos dentro da medicina popular, moi enraizada na Illa pola falla de médico, mencionando as diferentes formas de curar enfermidades, de como curar o mal de ollo,..., do que había que facer no caso de que algún veciño non pescara cando os demais si o facían: “*... cando entre moitos que pescan un non pilla ren, estre xulga que ten a súa dorna enmeigada i-enton vae de noite á praia a bareala cunha xesta hastra que se cansa*”. Escoitou e anotou como o camposanto pasa a ser un lugar meigo de noite e ninguén se achega a el.

Fala dos diferentes tipos de enfermidades que contraían os veciños, predominando as febres gástricas e a lepra, da que dicían se curaba: “*pasando a man dun agoñizante pol-a fronte do doente*”. Sostén que todos os illeiros ollaron a Santa Compañía, aínda que son receosos a falar dela. Tamén o Trasnó facía as súas trasnadas entre os veciños aos que non deixaba durmir. Cando tiñan algún tipo de problema, acudían, aínda que o facían sen que ninguén os vira, a <botar a peneira>. Relata como o torreiro o levou un día á caseta de Marceliña para que lla botase. Conta: “*... colleu a*

HOMENAXE A ÁLVARO DAS CASAS

peneira, suxetóuna no bico dunhas tesoiras abertas, puxo nela un dedal e un pente, ordenoume que imaxinara no que me gostaba saber advertíndome que si a peneira viraba era proba afirmativa, rezou non sei que (non foi posible que m-o dixese) e logo dixo en voz alta: -Peneira, pol-a graza de Deus e da Virxe María virame a cara pra Don Alvaro. E a peneira virou rapidamente”.

Dentro do capítulo dedicado a LENDAS e CONTOS, nárranos a do Mozo e a cobra, a do Buraco do Mouros que está cargado de ouro e a do mariñeiro de Arousa que na mili escoitara a un mouro falar de tesouros e que despois de falar con el, este comentoulle que en Ons había unha fonte chea de caracoliños de ouro. Cando rematou o servizo militar foi á Illa e topou a fonte, facéndose millonario.

Segue o seu relato dedicando unhas letra aos XANTARES falando da compota, das filloas e do bandullo, dando as receitas de cada un deles.

Prosigue coas FESTAS, aquí de novo fala do pouco festeiros que eran os illeiros e que vivían nunha tristura inmensa. Cando cantaban facían con moita melancolía. A festa máis importante daquela era a de Pascua a que describe con detalle. Os sábados e domingos achegábanse ata a taberna onde facían a súa peculiar festa os mozos. Comenta: “... os mozos beben e ofrecen viño ás rapazas que non aceitan, máis na galanteira disputa deixan suxarse de viño pra amosstrar na saída como foron tentadas insistentemente a beber”.

Dá remate das Casas a este magnífico traballo falando do Cancioneiro Popular illeiro, ofrecéndonos unhas 100 estrofas das que di: “*Veleiquí toda-las cantigas que puiden recopilar na miña xeira; percébase axina, na intenzón erótica das unhas, na ilusión a froitos que non se dan na illa das outras, que as máis delas son importadas... Curioso como nestas cantigas abundan os castelanismos feito estrano nun lugar, como a illa, onde se fala o idioma patreo cunha limpeza maravillosa.*” Despois sinala que todas as cantigas son cantadas ao son do pandeiro cun deixo pausado e melancólico.

Así resumido é o magnífico traballo que nos deixou Álvaro das Casas. Non quero deixalo sen escribir as súas últimas letras que son símbolo da importante cultura popular que atopou nesta Illa de Ons: “*Ficades cunha idea de como é a Illa de Ons? Que a podades confirmar desexo e que da confirmación vos fique, de por vida, esta lembranza agarimosa, esta saudade infinda que vai sempre comigo dende que tiven a sorte de mourar uns días na illa máis fermosa e cativamente do mundo*”.

Forno de casa illeira. Dentro típicos xantares como o bandullo. Antes de pechar o forno había que bendicilo.

Tino Pardellas conta como o traballo de Álvaro das Casas lle serviu de axuda na recompilación de datos sobre Ons. Durante dous veráns, a finais dos 70 s.XX, Ana Liste periodista e especialista en temas de etnografía, estaba na Illa realizando un traballo de toma de notas e fotografías sobre temática etnográfica, sobre todo, a relacionada coa bruxería. Pardellas acompañouna en numerosas ocasións e puido comprobar a riqueza que nesa temática había na comunidade illán. Cando Ana deixou a Illa e despois de que Tino fixera un curso de antropoloxía co, daquela, Alfredo García Alén (secretario do Museo de Pontevedra), quixo seguir os pasos de Ana, aínda que recoñece que ao principio foi un fracaso, el non tiña a habilidade da súa compañeira para a pescuda.

Un día, nunha das tabernas, organizouse unha regueifa. Quixo copiar as estrofas, pero foille moi difícil debido á velocidade coa que cantaban. Outro día, despois de axudar á familia dun dos participantes na cantarea a carrexar un carro de man ateigado de patacas, convidárono a merendar. Tino aproveitou para preguntarlle se recordaba as estrofas que cantaran na taberna. Como foran, a maioría, inventadas no momento, o illeiro só recordaba algunhas, pero a súa muller e a súa nai, que estaban presentes, si recordaban outras das que se cantaban antes nas festas dos domingos, nas matanzas,... Ese día anotou unha chea delas novas.

Tino acostumaba a proxectar, nalgunhas casas illeiras, diapositivas que sacaba pola illa. Vendo o resultado acadado coas estrofas, para unha das proxeccións, onde había varias familias illeiras presentes, levou o traballo de das Casas e, ao rematar a proxección, comezou a lerlles o traballo. Comenta que era increíble a atención coa que seguían a lectura e como de cada historia lida, os asistentes, sobre todo as mulleres, lle contaban moitas máis sobre o tema lido. De aí a interesante recompilación que ten sobre a etnografía de Ons, grazas ao traballo de das Casas. Iso si, feita con moito traballo e dedicándolle moitas horas e cartos, cando aínda non traballaba.